

THE MEANING AND CONTENT OF PHRASEOLOGICAL UNITS EXPRESSING THE CATEGORY OF FEELING

Baymuratova Arzigul Perdebay qizi

Lecturer at the University of Innovative Technologies

a.baymuratova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20760750>

ARTICLE INFO

Received: 02nd June 2026

Accepted: 08th June 2026

Online: 09th June 2026

KEYWORDS

Phraseologism, category of feeling, meaning, semantics, feeling, emotional-expressive, phraseological unit, mental state, imagery, Karakalpak language.

ABSTRACT

The article analyzes the meaning of phraseological units expressing the category of feeling. Phraseologisms express the semantic characteristics of joy, sorrow, fear, anxiety, unease, and other emotional states. Furthermore, the emotional-expressive possibilities of phraseological units expressing feelings and their functional significance in speech are determined. The research results serve to reveal the ways in which the category of sensation is reflected in the language system.

СМЫСЛ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ОБОЗНАЧАЮЩИХ КАТЕГОРИЮ ЭМОЦИИ

Baymuratova Arzigul Perdebay qizi

Innovatsiyaliq texnologiyalar universiteti o'qituvshisi

a.baymuratova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20760750>

ARTICLE INFO

Received: 02nd June 2026

Accepted: 08th June 2026

Online: 09th June 2026

KEYWORDS

Фразеологизм, категория чувства, значение, семантика, чувство, эмоционально-экспрессивность, фразеологическая единица, эмоциональное состояние, образность, каракалпакский язык.

ABSTRACT

В статье анализируется значение фразеологических единиц, выражающих категорию чувства. Фразеологизмы отражают семантические особенности радости, печали, страха, тревоги, беспокойства и других эмоциональных состояний. Кроме того, определяются эмоционально-экспрессивные возможности фразеологических единиц, выражающих чувство, и их функциональное значение в речи. Результаты исследования служат для раскрытия способов выражения категории ощущения в языковой системе.

SEZIM KATEGORIYASÍN BILDIRIWSHI FRAZEOLOGIYALÍQ BIRLIKLERDÍN MÁNIS-MAZMUNÍ

Баймуратова Арзигуль Пердебай кызы

Преподаватель Университета инновационных технологий

a.baymuratova@gmail.com, +998901352875

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20760750>

ARTICLE INFO

Received: 02nd June 2026

Accepted: 08th June 2026

Online: 09th June 2026

KEYWORDS

Frazeologizm, sezim kategoriyasi, máni-mazmun, semantika, sezim-tuyǵı, emocionallıq-ekspressivlik, frazeologiyalıq birlik, ruwxıy jaǵday, obrazlılıq, qaraqalpaq tili.

KIRISIW

Insannıń ishki keshirmeleri, ruwxıy jaǵdayı hám sezimlik qatnasları til arqalı kórinetuǵın eń quramalı qubılıslardan biri bolıp esaplanadı. Hár bir xalıq óziniń tariyxıy tájiriybesi, mádeniy qádiriyatları hám dúnyaqarasına súyengen halda insan sezimlerin bildiriwdiń ózine tán lingvistikalıq quralların jaratqan. Áne usınday qurallar arasında frazeologiyalıq birlikler ayrıqsha orın tutadı. Frazeologizmler xalıqtıń kóp ásirlik turmıslıq tájiriybesiniń jemisi sıpatında qalıplesip, insannıń quwanışı, qayǵısı, qorqınıshı, tolqınıwı, táshwishi hám basqa da ruwxıy jaǵdayların obrazlı hám tásirsheń túrde bildiriw múmkinshiligine iye.

Til biliminde seziw kategoriyası insannıń haqıyqatlıqqa hám hádiyselerge bolǵan sezimlik qatnasın sáwlelendiriwshi áhmiyetli semantikalıq kategoriya sıpatında qaraladı. Bul kategoriya tildiń hár qıylı dárejelerinde kórinse de, onıń eń ayqın sáwleleniw frazeologiyalıq birliklerde baqlanadı. Sebebi frazeologizmler ápiwayı nominaciyalıq mánis penen sheklenip qalmastan, emocionallıq-ekspressivlik boyawshılıq, bahalawshılıq hám

ABSTRACT

Maqalada sezim kategoriyasını bildiriwshi frazeologiyalıq birliklerdiń mánis-mazmunı tallanadı. Frazeologizmler quramında ańlatılǵan quwanış, qayǵı, qorqıw, alırawshılıq, tınıshsızlanıw hám basqa da sezimlik jaǵdaylardıń semantikalıq ózgeshelikleri sáwlelendiriledi. Sonday-aq, sezim mánisin bildiriwshi frazeologiyalıq birliklerdiń emocionallıq-ekspressivlik imkaniyatları hám olardıń sóylewdegi funktsional áhmieti anıqlanadı. Izertlew nátiyjeleri seziw kategoriyasınıń til sistemasındaǵı sáwleleniw usılların ashıp beriwge xızmet etedi.

obrazlılıq sıyaqlı ózgesheliklerdi de ózinde jámleydi. Sol sebepli olar insan ruwxıy dúnyasını sáwlelendiriwde nátiyjeli qural esaplanadı.

Qaraqalpaq tilinde sezim kategoriyasını bildiriwshi frazeologiyalıq birlikler ráńbáreń semantikalıq qurılısqı iye bolıp, olar xalıqtıń milliy oy-pikiri, mádeniyatı hám ruwxıy qádiriyatları menen tıǵız baylanıslı. Bunday birliklerdiń mánis-mazmunın úyreniw tek frazeologiyanıń teoriyalıq máselelerin sáwlelendiriwge ǵana emes, al xalıqtıń emocionallıq dúnyasını bildiriwge xızmet etetuǵın lingvistikalıq mexanizmlerdi anıqlawǵa da múmkinshilik beredi. Maqalanıń maqseti qaraqalpaq tilinde sezim kategoriyasını bildiriwshi frazeologiyalıq birliklerdiń mánis-mazmunın tallaw, olardıń semantikalıq toparların anıqlaw jáne emocionallıq-ekspressivlik ózgesheliklerin sáwlelendiriwden ibarat. Izertlew nátiyjeleri frazeologiyalıq birliklerdiń semantikalıq tábiyatın tereńrek ańlaw hám sezim kategoriyasınıń til sistemasındaǵı ornın belgilewge xızmet etedi.

ÁDEBIYATLAR ANALIZI

Türkiy tiller frazeologiyasın úyreniw boyınsha kóplegen ilimiy izertlewler alıp barılğan bolıp, olar frazeologiyalıq birliklerdiń semantikalıq, strukturalıq hám stillik ózgesheliklerin sáwlelendiriwge xızmet etken. Qaraqalpaq til biliminde de frazeologiya máseleleri ayrıqsha baǵdar sıpatında qalıplesip, bul baǵdarda bir qatar ilimiy miynetler jaratılğan. E. Berdimuratovtıń “Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya” [1] (1994) miynetinde qaraqalpaq tiliniń leksikalıq quramı, turaqlı dizbekler hám frazeologiyalıq birliklerdiń til sistemasındaǵı ornı haqqında áhmietli teoriyalıq kózqaraslar bayan etilgen. Ilimpaz frazeologiyalıq birliklerdi xalıqtıń tariyxıy tájiriybesi hám milliy oy-pikiriniń jemisi sıpatında bahalap, olardıń semantikalıq ózgesheliklerine ayrıqsha itibar qaratadı. J. Eshbaevtıń “Qaraqalpaq tiliniń qısqasha frazeologiyalıq sózligi” [2] (1985) qaraqalpaq frazeologiyasın úyreniwde áhmietli dereklerden biri bolıp esaplanadı. Sózlikte qaraqalpaq tilindegi kóplegen frazeologiyalıq birlikler jámlengen bolıp, olardıń mánileri hám qollanıw ózgeshelikleri túsindirilgen. Bul derek sezim mánisin bildiretuǵın frazeologiyalıq birliklerdi anıqlaw hám tallawda áhmietli ámeliy tiykar bolıp xızmet etedi.

Frazeologiyanıń teoriyalıq máseleleri rus til biliminde de keńnen izertlengen. Atap aytqanda, V.Jukovtıń “Russkaya frazeologiya” [3] (1986) miynetinde frazeologiyalıq birliklerdiń semantikalıq pútinligi, obrazlılıǵı hám ekspressivligi máseleleri sáwlelendirilgen. Avtor frazeologizmlerdiń máni qalıplesiw mexanizmlerin tallap, olardıń

emocionallıq-ekspressivlik imkaniyatların kórsetip bergен. Türkiy tiller frazeologiyasın izertlewde S. Keńesbaevtıń “Qazaq tiliniń frazeologiyalıq sózligi” [4] (1973) ayrıqsha áhmietke iye. Bul sózlik qazaq tilindegi frazeologiyalıq birliklerdiń semantikalıq baylıǵın kórsetip, türkiy tillerdegi frazeologiyalıq qubılıslardı salıstırmalı úyreniw ushın áhmietli derek wazıypasın atqaradı. X. Qojaqmetovanıń “Frazeologizmlerdiń kórkem ádebiyette qollanıwı” [5] (1972) miynetinde frazeologizmlerdiń kórkem ádebiyattaǵı stillik hám emocionallıq-ekspressivlik imkaniyatları izertlengen. Avtor frazeologiyalıq birliklerdiń obraz jaratıwdaǵı ornın hám insannıń sezimlik keshirmelerin bildiriwdegi áhmietin kórsetip bergен.

Analizlengen ilimiy derekler frazeologiyalıq birliklerdiń semantikalıq tábiyatı, emocionallıq-ekspressivlik ózgeshelikleri hám stillik imkaniyatları hár qıylı táreplerden úyrenilgenligin kórsetedi. Biraq sezim kategoriyasın bildiriwshi frazeologiyalıq birliklerdiń mánis-mazmunı máselesi qaraqalpaq til biliminde arnawlı izertlew obykti sıpatında jeterli dárejede sáwlelendirilmegen. Sol sebepli bul izertlewde sezim mánisin bildiretuǵın frazeologiyalıq birliklerdiń semantikalıq mazmunı hám olardıń til sistemasındaǵı ornın anıqlaw áhmietli ilimiy másele sıpatında qaraladı.

NÁTIYJELER HÁM TALQÍLAW

Izertlew procesinde qaraqalpaq tilindegi sezim kategoriyasın bildiriwshi frazeologiyalıq birlikler semantikalıq jaqtan tallandı hám olardıń mánis-mazmunı bir neshe toparlarǵa ajratıldı. Tallawlar sonı kórsetti, sezim mánisin

bildiriwshi frazeologizmler insannıń ishki keshirmeleri, ruwxıy jaǵdayı hám haqıyqatlıqqa bolǵan emociıonallıq qatnasın bildiriwshi áhmiyetli til birlikleri bolıp esaplanadı. Olardıń kópshiligi kóshpeli máni tiykarında qalıplesip, xalıqtıń milliy oy-pikirin, mádeniyatın hám dúnyaǵa kózqarasın sáwlelendiredi.

Frazeologiyalıq birliklerdiń semantikalıq qurılısın úyreniw nátiyjesinde sezim kategoriyası menen baylanıslı frazeologizmlerdi shártli túrde quwanış, qayǵı, qorqıw, tolqınlanıw, táshwish hám tańlanıw mánilerin bildiretuǵın toparlarǵa ajratıw múmkin ekenligi anıqlandı.

Birinshi gezekte quwanış hám qanaatlanıwshılıq mánisin bildiretuǵın frazeologizmler óz aldına topardı quraydı. Bunday birlikler insannıń ruwxıy kóterińki jaǵdayın, arziw-niyetleriniń ámelge asqanlıǵın yamasa unamlı waqıya-hádiyselerge bolǵan múnásibetin sáwlelendiredi. Máselen, **kewli kókke jetiw, júregi jarılıp ketiw, tóbesi kókke jetiw** sıyaqlı frazeologiyalıq birlikler oǵada kúshli quwanış sezimin ańlatadı. Bul birliklerdiń semantikalıq orayında insannıń ádettegi ruwxıy jaǵdaydan joqarı dárejedege emociıonallıq jaǵdayǵa kóteriliwi jatadı. Ásirese, **“kókke jetiw”** komponenti xalıq qıyalında baxıt hám qanaatlanıwshılıqtıń eń joqarı noqatı sıpatında talqılanadı.

Talqılawlar nátiyjesinde quwanış mánisin bildiretuǵın frazeologizmlerde giperbola usılınıń keńnen qollanılatuǵınlıǵı anıqlandı. Bunday birlikler real jaǵdaydan kúshlirek emociıonal tásirde júzege keltiriwge

xızmet etedi. Nátiyjede sóylewdiń obrazlılıǵı hám tásirsheńligi artadı.

Sezim kategoriyasınıń jáne bir áhmiyetli toparı qayǵı hám azap-aqıret mánisin bildiretuǵın frazeologizmlerden ibarat. Bul birlikler insannıń ruwxıy túskinligi, azap shegiwi yamasa awır keshirmelerin bildiriwge xızmet etedi. Sonıń ishinde, **júregi eziliw, kewline qara bult úymelew, ishi kúyiw, júregine awır tiyiw** sıyaqlı frazeologizmler qayǵı hám ıza seziminiń túrli dárejelerin sáwlelendiredi. Bul birliklerde qayǵı halatı kóbinese júrek, kewil hám ishki keshirmeler menen baylanıslı obrazlar arqalı ańlatıladı.

Baqlawlar sonı kórsetedi, unamsız sezimlerde bildiriwshi frazeologizmler san jaǵınan unamlı sezimlerde bildiriwshi birliklerge qaraǵanda kóbirek ushırasadı. Bul bolsa xalıq turmısındaǵı quramalı sociallıq hám turmıslıq waqıyalardıń tilge kúshlirek tásir etkenligin ańlatadı.

Qorqıw hám hawlıqpa mánisin bildiretuǵın frazeologizmler de sezim kategoriyasınıń áhmiyetli bólegin quraydı. Máselen, **ókpesi awzına keliw, esi shıǵıp ketiw, denesi muzlaw, qanı qashıw** sıyaqlı birlikler kútilmegen hádiyseler nátiyjesinde júzege keletuǵın ruwxıy jaǵdaylardı ańlatadı. Bul frazeologizmlerde qorqıwdıń fiziologiyalıq belgilerine tiykarlangan obrazlar qollanılgan. Bul bolsa insan sezimleriniń dene agzaları arqalı ańlanıwı menen baylanıslı.

Ásirese, **“júrek”** komponenti qatnasqan frazeologizmler sezim kategoriyasını bildiriwde eń belsendi birlikler qatarına kiredi. Izertlew dawamında anıqlanıwınsha, júrek obrazı quwanış, qayǵı, qorqıw hám tolqınlanıw

siyaqli hár qıylı sezimlik jaǵdaylardıń oraylıq bildiriw quralı sıpatında xızmet etedi. Bul jaǵday túrkiy tillerge tán ulıwma lingvokulturallıq ózgeshelik sıpatında bahalanıwı múmkin.

Tolqınlanıw hám tınıshsızlanıw mánisin bildiretuǵın frazeologizmler de úlken topardı quraydı. Sonıń ishinde, **kewli ornın tappay, tınıshın joǵaltıw, júregi talpınıw** siyaqli birlikler insannıń ishki tınıshsızlanıwın hám ruwxıy qıyınshılıǵın ańlatadı. Bunday frazeologizmler kóbinese belgili bir waqıyanı kútiw, qáweterleniw yamasa juwapkershilik sezimi menen baylanısh jaǵdaylardı sáwlelendiredi.

Izertlew nátiyjeleri sonı kórsetedi, sezim mánisin bildiriwshi frazeologizmlerdiń kópshiligi somatikalıq xarakterge iye. Yaǵnıy olardıń quramında júrek, kewil, kóz, bas, qan siyaqli insan organizmi menen baylanısh komponentler belsene qatnasadı. Bul bolsa xalıqtıń sezimlik jaǵdaylardı dene aǵzaları arqalı konceptuallastırıwǵa beyimligin kórsetedi.

Frazeologiyalıq birliklerdiń mánis-mazmunın tallaw dawamında metafora hám metonimiya qubılıslarınıń áhmiyetli ornın iyeleytuǵını da anıqlandı. Máselen, kewline qara bult júriw frazeologizminde qayǵı jaǵdayı qara bult obrazı arqalı metaforalıq túrde ańlatılǵan. Tap sol siyaqli, júregi awzına keliw sózinde qorqıw sezimi júrektiń ádettegi jaǵdaydan shıǵıp ketiwi arqalı súwretlengen. Sonday-aq sezim kategoriyasın bildiriwshi frazeologizmler xalıqtıń milliy-mádeniy kózqarasların da sáwlelendiredi. Olar arqalı xalıqtıń jaqsılıq hám jamanlıq, quwanış hám qayǵı, úmit hám qáweter

haqqındaǵı túsinikleri kórsetiledi. Usı jaǵnan bunday birlikler tek ǵana lingvistikalıq emes, al lingvokulturologiyalıq áhmiyetke de iye bolıp tabıladı.

Alınǵan nátiyjeler J. Eshbaev, E. Berdimuratov, S. Keńesbaev hám V. Jukovlardıń frazeologiyalıq birliklerdiń semantikalıq tábiyatı haqqındaǵı ilimiy kózqarasların tastıyıqlaydı. Izertlew dawamında anıqlanǵan maǵlıwmatlar frazeologizmlerdiń emocionallıq-ekspressivlik imkaniyatlarınıń júdá keń ekenligin hám olar insannıń ruwxıy dúnyasın bildiriwde áhmiyetli qural bolıp xızmet etetuǵının kórsetti. Demek, sezim kategoriyasın bildiriwshi frazeologiyalıq birlikler qaraqalpaq tiliniń semantikalıq sistemasında ayrıqsha ornın iyeleydi. Olar insan sezimlerin obrazlı, tásirsheń hám milliy-mádeniy ózgeshelikler tiykarında bildiriw imkaniyatın beretuǵın áhmiyetli frazeologiyalıq qatlamdı quraydı. Bul birliklerdiń semantikalıq analizi til hám pikirlew arasındaǵı úzliksiz baylanıstı jáne de tereńirek ańlawǵa xızmet etedi.

JUWMAQ

Izertlew nátiyjeleri qaraqalpaq tilinde sezim kategoriyasın bildiriwshi frazeologiyalıq birlikler xalıqtıń sezim dúnyasın, milliy oy-pikirin hám mádeniy qádiriyatların sáwlelendiriwshi áhmiyetli til quralları ekenligin kórsetti. Frazeologizmler insannıń quwanış, qayǵı, qorqınısh, tolqınlanıw, táshwish hám tańlanıw siyaqli hár qıylı ruwxıy jaǵdayların obrazlı hám tásirsheń túrde sáwlelendiriw anıqlandı. Frazeologiyalıq birliklerdiń mánis-mazmunı kóshpeli máni, metaforalıq súwretlew hám emocionallıq-ekspressivlik tiykarında qalıplesiwi

olardıń tildiń basqa birliklerinen ajralıp turatuǵın tiykarǵı ózgeshelikleriniń biri ekenligi baqlandı. Ásirese, júrek, kewil, kóz, bas sıyaqlı somatikalıq komponentler sezimlik jaǵdaylardı bildiriwde belsene qatnasıp, insan sezimleriniń xalıq oy-pikirinde qalay konceptuallastırılǵanlıǵın kórsetedi.

Sezim mánisin bildiriwshi frazeologizmler tek ǵana emocionallıq jaǵdaylardı bildiriw emes, al sóylewdiń obrazlılıǵın, tásirsheńligin hám kórkemligin kúsheytiwge de xızmet etetuǵını anıqlandı. Usı jaǵınan olar qaraqalpaq tiliniń semantikalıq hám stillik múmkinshiliklerin bayıtatıǵın

áhmietli frazeologiyalıq qatlam bolıp tabıladı.

Juwmaqlap aytqanda, sezim kategoriyasını bildiriwshi frazeologiyalıq birlikler xalıqtıń ásirler dawamında qalıplesken turmıslıq tájiriybesi, ruwxıy dúnyası hám milliy mádeniyatınıń tildegi ayqın kórinisi bolıp tabıladı. Olardı tereń úyreniw frazeologiya, semantika hám lingvokulturologiya tarawlarınıń áhmietli máselelerin sáwlelendiriw menen birge, qaraqalpaq tiliniń bay frazeologiyalıq miyrasını ilimiy jaqtan izertlew hám keleshek áwladlarǵa jetkeriwde úlken áhmiyetke iye.

References:

1. Berdimuratov E. Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya. Nókis, 1994.
2. Eshbaev J. Qaraqalpaq tiliniń qısqasha frazeologiyalıq sózligi. Nókis, 1985.
3. Jukov V. Russkaya frazeologiya. M., 1986.
4. Keńesbaev S. Qazaq tiliniń frazeologiyalıq sózligi. Almatı, 1973.
5. Qojaqmetova X. Frazeologizmderniń kórkem ádebiette qoldanıluwı. Alma-ata, 1972.